

Çevre Hakkı Üzerine Mülâhazalar

Yusuf Şahin

Prof. Dr. | Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
LDT Çevre Araştırmaları Merkezi Direktörü

liberal düşünce, Yıl 17, Sayı 66, Bahar 2012, s. 127-129

Anayasayla ilgili tartışmalarda gündeme gelen konuların, daha çok, Türkiye'nin siyasî kültüründeki temel sorun alanlarına ilişkin olduğu görülüyor. Bu yüzden, yeni anayasada ifade hürriyetinin güvence altına alınması, din ve vicdan hürriyetinin Batılı standartlara getirilmesi, askerî vesayetinin kaldırılması, hukuk devletinin tesisine yönelik adımların atılması gibi başlıklar hemen her gün kamuoyunda tartışılıyor. Oysa yeni bir anayasada gündeme gelecek konulardan biri de çevre hakkıdır. Görebildiğimiz kadarıyla bu konu, ancak kapalı kapılar ardında yapılan tartışmalarla sınırlı kalıyor.

Bu yazıda, liberal bir perspektiften, çevre hakkının nasıl ele alınabileceğine ilişkin bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirmenin –eğer yapılacaksa – yeni bir anayasada dikkate alınma ihtimali oldukça düşük olduğunu biliyorum. Ama yine de tarihe not düşmek adına, çevre hakkıyla ilgili bazı noktalara dikkat çekmek istiyorum.

Liberaller hakları, esas itibarıyla, negatif haklar olarak ele alırlar. Buna göre haklar, devletin vatandaşlarına veya vatandaşların birbirlerine karşı nasıl davranabileceğine ilişkin sınırlamalara işaret eder. Hakların bu şekilde kabulü bizi şu noktaya götürmektedir: Haklarımı kullanmak istemem, başkalarının da belirli bir şekilde eylemde bulunmasını gerektirmez ama başkalarının, benim rızam olmadan belirli alanlara müdahaleden kaçınmasını zorunlu kılar. Bunun içindir ki, örneğin, benim hayat hakkım, başkalarının beni sağ bırakmak için güçleri nispetinde her şeyi yapmaları yükümlülüğü altına gir-

melerini icap ettirmez ama bu hak, onların beni öldürebilme imkânını ortadan kaldırır.¹

Oysa çevre hakkı, başta devlet olmak üzere, başkalarının da eylemde bulunmasını gerekli kılar. Çevre hakkı, devletin ve devletin dışındaki toplum kesimlerinin ve tabîî ki tek tek bireylerin, pasif olarak belirli bir durumu kabullenmelerini yeterli görmez; bu aktörlerin, aktif olarak eylemde bulunma zorunluluğunu da ihtiva eder.² Bu yüzden, -en azından haklara negatif haklar şeklinde bakan liberaller açısından - çevre hakkını meşrulaştırmak imkânsızdır.

1972 yılında toplanan Stockholm Konferansı'yla birlikte çevre hakkı, uluslararası düzeyde kabul gören, her geçen gün, pek çok ülkenin (ve bu arada Türkiye'nin) anayasasına da giren bir hak kategorisi hâline gelmiştir. Çevre hakkının da haklar listesine eklenmesini, aslında ekonomik, sosyal ve kültürel haklarla başlayan "haklar enflasyonu"nun bir uzantısı olarak görmek gerekir.

Anayasa yapımında, var olan anayasanın sonraki anayasaların sistematiğini de etkilediği görülmektedir. Örneğin, 1982 Anayasası, anayasa sistematiği açısından, 1961 Anayasasından büyük ölçüde etkilenmiştir. Kanatımca, yeni yapılması düşünülen anayasa da 1982 Anayasasından etkilenecektir. Zira şu an elimizde, değişik kişi veya kurumlar tarafından hazırlanmış olan çok sayıda anayasa önerisi bulunmaktadır. Bunlara bakıldığında; pek çoğunun hâlihazırdaki anayasanın sistematiğini veri olarak aldıkları görülmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki, yeni anayasada çevre hakkı da yer alsın istenecektir.

Bireyciliği esas alan ve bireyin, hakların öznesi olduğu anlayışına yaslanan liberalizm, bireyin en temel hakları üzerinde toplumun da bir menfaati olduğu anlayışıyla her geçen gün daha da itibarsızlaştırılmaktadır. Kaldı ki, bizim gibi kollektivist ruhun hayatımızın her alanına sindiği bir ülkede ve her gün zorunlu eğitime tâbi tuttuğu öğrencisine "varlığını Türk varlığına armağan etmeyi" öğütleyen bir sistemde, bireylerin hakların öznesi olduğu bir noktaya gelmesi de oldukça zor gözükmektedir. Öyle olunca, kamu yararı hakikaten her derdimizin devası olmakta,³ çevrenin korunmasında da bireyler açısından büyük yararlar görülebilmektedir.

1 Ronald Hamowy, "Çevresel Hareketin Retoriği Üzerine Birtakım Mülâhazalar", (çev.) Y. Şahin, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 30-31, 2003, s. 121-136.

2 Can Hamamcı, "Some Remarks on the Right to Environment", *Turkish Yearbook of Human Rights*, Cilt: 5-6, Sayı: 1, s. 135-146.

3 Yusuf Şahin, "Her Derde Deva: Kamu Yararı", *Liberal Düşünce*, Yıl: 13, Sayı: 53-54, 2009, s. 89-96.

Bir de tabî ki hakların diğer canlı türlerine, hatta tüm evrene teşmil edilmesi durumunda, insan hakları anlayışının temellerine dinamit atılacağını belirtmek gerekir.⁴ Kaldı ki, hayvan hakları gibi kavramlar anlamsızdır. Şundan dolayı: Bir, hayvanların değerli olduğunu kabul eden ve onları kıymetli sayanlar da insanlardır. İki, diyelim ki hayvanların hakları ihlâl edildi; bunları takip edecek olanlar da yine insanlar olacaktır.

Çevre sorunlarına ilişkin sorunlarda, negatif karakterli haklarda karşımıza çıkan “zarar prensibi” en makul çözüm gibi gözükmektedir. “Başkalarına zarar vermeyeceksin” prensibi, başkalarının mülkü olan ağaçlara, topraklara, hayvanlara da zarar vermeyeceksin, başkalarının çok büyük bir değer attığı bir manzarayı da yok etmeyeceksin noktasına bizi götürecektir. Ama zarar prensibinin işleyebilmesi, mülkiyet haklarının güvence altına alınmış olması ve bu hakkın korunmasını sağlayacak mekanizmaların hukuk sistemine yerleştirilmiş olmasını gerektirecektir.

Mülkiyet üzerindeki her türlü tasarruf, başkalarına zarar vermediği sürece meşru sayılmalıdır. Buradaki kritik kavram zarardır. Zaten, “çevre hakkı” gerekçesiyle mülkiyet hakkına sınır getirenler de beşerî faaliyetlerimizin başkalarına zarar verdiğini ifade etmektedirler. Şu hâlde buradaki “zarar”, şüpheye yer bırakılmayacak bir şekilde tanımlanmalıdır. Ben, Rothbard’ı izleyerek, zararın ancak fizikî zarar şeklinde algılanması gerektiğini ifade etmek istiyorum. Başkasına bir fizikî zarar verdiğimizizi ileri sürenler bunu makul bir şüpheye yer bırakmadan ispatlamalıdır.⁵

Yeni anayasadaki çevreyle ilgili ilke, ancak bu şekilde formüle edilirse özgürlüklerimizin güvencesi olabilir. Aksi hâlde bireyler, kendilerini “insanlığın ortak yararı” gibi sudan sebeplerle kurban edilecekleri yeni sunaklarda bulabileceklerdir.

4 Luck Ferry, *Ekolojik Yeni Düzen*, (Çev.: Turhan Ilgaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

5 Murray N. Rothbard, “Law, Property Rights, and Air Pollution”, *Cato Journal*, Cilt: 2, Sayı: 1, 1982, s. 55-99, <http://mises.org/rothbard/lawproperty.pdf>, (03.03.2009).